

УДК 7.067-042.3[379.8:159.92]

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-19>**Микола ЛЕВЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-4069-1729**кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри культурології
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) 5172029@gmail.com***Наталія ТЕРЕШЕНКО,***orcid.org/0000-0001-7851-0068**кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри хореографічного мистецтва
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) ntereshenko@gmail.com***Анатолій ФОРОСТЯН,***orcid.org/0000-0002-1823-4628**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) aforostan@gmail.com*

ВПЛИВ МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті охарактеризовано потенційний вплив залучення до мистецтва на процеси розвитку особистості та становлення її культурної ідентичності. Виклики воєнного часу обмежують гармонійний та цілісний розвиток громадян України. Відповідно, важливим завданням сьогодення постає забезпечення умов для особистісного становлення наступних поколінь та їхнього переживання належності до української етнокультурної спільноти. Особливої уваги у площині цієї проблематики потребує саме індивідуальний рівень утручань, зважаючи на значну міру чутливості індивіда на етапі становлення особистості. Оскільки українське суспільство зіткнулося з винятковими викликами, постає питання щодо дієвих та, водночас, низькоінтенсивних індивідуальних інтервенцій. У цьому контексті звернення до творчості може слугувати як протективним чинником щодо посттравматичних стресових проявів, так і основою для подолання актуальної кризи повноцінного розвитку в умовах війни. Метою дослідження визначено висвітлення перспектив впливу мистецтва на розвиток особистості та формування її культурної ідентичності на засновку сучасних моделей естетичного досвіду.

Відповідно до одержаних результатів, взаємодія з мистецькими творами може сприяти покращенню необхідних здібностей, що формують підґрунтя для розвитку особистості. Зокрема, визначено дієвість активного залучення до творчого процесу щодо засвоєння навичок розв'язання проблем, прийняття рішень та емоційного самовираження. Створення художнього твору асоційоване із поліпшенням аналітичних здібностей та конвергентності мислення. Натомість споглядання розглядається як діяльність, що зміцнює навички емоційної саморегуляції, підвищує здібності до менталізації себе та інших, а також покращує когнітивні функції, зокрема, за такими параметрами, як дивергентність мислення, здатність до синтезу, вирішення перцептивних задач та абстрагування. Крім того, обидві форми взаємодії з художнім образом є цінними медіаторами формування культурної ідентичності, що особливо важливо з огляду на ризик знищення ідентичності українців в умовах гібридної війни. Власне, сприйняття та інтерпретація твору, відповідно до результатів огляду, слугують формуванню здібності до розрізнення культурних елементів, присвоєння емоційних асоціацій та самоідентифікації через чуттєвий досвід; цей вид діяльності може сприяти засвоєнню нових форм інтерпретації ідентичності глядача, як через художні образи безпосередньо власного культурного середовища, так і інших. Натомість конструювання художнього твору передбачає індивідуалізацію образу себе як належного до певної групи, укріплення відчуття належності та пошуку нових значень формули «Ми українці».

Ключові слова: мистецтво, мистецька освіта, естетичний досвід, розвиток особистості, психологія розвитку, формування ідентичності, культурна ідентичність.

Mykola LEVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-4069-1729

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Professor at the Department of Cultural Studies

Kherson State University

(Kherson, Ukraine) 5172029@gmail.com

Natalia TERESHENKO,

orcid.org/0000-0001-7851-0068

PhD in Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Choreography Art

Kherson State University

(Kherson, Ukraine) ntereshenko@gmail.com

Anatoly FOROSTYAN,

orcid.org/0000-0002-1823-4628

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Cultural Studies

Kherson State University

(Kherson, Ukraine) aforostan@gmail.com

THE IMPACT OF ART ON PERSONALITY DEVELOPMENT AND THE CULTURAL IDENTITY FORMATION

The article describes the potential impact of engaging with art on personality development processes and the formation of cultural identity. Wartime challenges limit the harmonious and integral development of Ukrainian citizens. Therefore, a crucial task today is creating conditions that foster personal development in future generations and their sense of belonging to the Ukrainian ethno-cultural community. Special attention is needed for interventions at the individual level in this problem area, considering the high sensitivity of individuals during personality formation. Given the enormous challenges faced by Ukrainian society, there arises the need for effective yet low-intensity individual interventions. From this point, engagement in art can act as a protective factor against post-traumatic stress symptoms and serve as a foundation for overcoming the developmental crisis brought on by war conditions. The purpose of the study is to highlight how art possibly influences personality development and cultural identity formation through modern aesthetic experience models.

According to the highlighted results, interaction with works of art can contribute to the improvement of necessary abilities that form the basis for personality development. In particular, active involvement in the creative process has been determined to be effective to fostering problem-solving skills, decision-making, and emotional self-expression. Creating an artwork is associated with the improvement of analytical abilities and the convergent thinking. Conversely, contemplation is viewed as an activity that bolsters emotional self-regulation, enhances the metallisation capacity of oneself and others', and improves cognitive functions, including divergent thinking, synthesis, perceptual problem-solving, and abstraction. Moreover, both forms of interaction with the work of art play a valuable role in the mediation of cultural identity formation, which is especially important in light of the risk of losing Ukrainian identity under hybrid warfare conditions. The perception and interpretation of artwork, according to review results, help form the ability to distinguish cultural elements, assign emotional associations, and facilitate self-identification through sensory experience; this activity can contribute in assimilating new forms of identity interpretation, both through artworks from one's own cultural environment and those of others. Instead, the process of creating an artwork involves individualising the image of oneself as part of a specific group, reinforcing a sense of belonging, and discovering new meanings in the formula of "we are Ukrainians."

Key words: *art, art education, aesthetic experience, personality development, developmental psychology, identity formation, cultural identity.*

Постановка проблеми. В умовах воєнних реалій тривалий стресогенний вплив є суттєвою загрозою для послідовного особистісного розвитку. Зокрема, негативні наслідки для психологічного добробуту та умов зростання можуть обмежувати цілісний процес особистісного становлення. Першочерговим ризиком є травмівний досвід, що пов'язаний із порушенням виконавчих функцій,

необхідних для ефективного проживання як нормотипових викликів, відповідних вікові, так і тих, що зумовлені цими ситуаціями. Відповідно, під загрозою постає як загальна адаптивність особистості в конкретних умовах, так і її загальний потенціал розвитку в ширшій перспективі. Водночас ускладнено також реалізацію інтервенцій, що спрямовані на сприяння особистісному ста-

новленню. Фінансові обмеження, брак фахівців та методологічних розробок, що відповідатимуть викликам воєнного часу, – ці чинники професійної діяльності часто унеможливають повноцінний супровід особистісного розвитку. Варто також зазначити, що воєнний час може сприйматися як найбільш продуктивний для формування культурної ідентичності, зважаючи на актуалізоване переживання суспільної єдності та неабияку кількість наративів, що формуються як у вимірі професійного мистецтва, так і поширюються горизонтально серед ширшої аудиторії. Проте залишається актуальним дискурс щодо тих аспектів, які складатимуть основу культурної ідентифікації нового покоління повоєнного часу, зважаючи на ті виклики, що постають наразі перед суспільством. Відповідно, представлена робота спрямована на висвітлення того, яким чином мистецтво може слугувати сприянню особистісного розвитку та усталенню культурної ідентичності в умовах тривалої гібридної війни.

Аналіз досліджень. Передусім варто зауважити, що в освітньому процесі навчання творчості є невід’ємним складником особистого розвитку дитини. Зокрема, у дослідницьких доробках підтверджено ефективність подібних навчальних програм для сприяння просоціальної спрямованості та резильєнтності особистості в майбутньому (Çetin, 2021). Крім того, безпосереднє залучення до такої діяльності передбачає високий рівень агентності (Zhou et al., 2024). Можливість самостійної координації творчого процесу надає необхідний досвід відділення та контролю ситуації, що є значущими для формування стійкої ідентичності (Theodotou, 2019). Проте, власне навчання передбачає низку викликів, продуктивне подолання яких є основою для забезпечення нормативного зростання. Тому досить важливо зважати на те, яким саме чином буде реалізовано втручання, що ґрунтується на мистецтві (Zheng, 2023).

З огляду на вищий потенціал нейропластичності дитини, більш ефективними є інтервенції, що реалізовано в освітніх установах та під час позашкільної активності. Ці програми можуть також створити необхідну основу для роботи з особами старшого віку. Зокрема, основний акцент у зазначеному напрямі доцільно робити на сприянні дивергентному мисленню, яке передбачає інноваційність у розв’язанні проблем та формує підґрунтя для розвитку метанавичок особистості (Zheng, 2023). Одночасно значущим елементом є соціальна залученість, що формується як на етапі менеджменту групового творчого процесу, так і

безпосередньо через естетичний досвід дитини. Згідно з результатами дослідження Я. ван Леуен та ін. (van Leeuwen et al., 2022), сприйняття та конструювання художнього твору асоційовані з активацією нейронних мереж, що характеризуються як «соціальний мозок». Таким чином, залученість до творчої діяльності та «споживання» мистецтва, як припускають Л. Дж. Моріціо та ін., може слугувати підґрунтям для поліпшення соціальної чутливості та емпатії (Morizio et al., 2022). Зважаючи на психосоціальну основу становлення особистості, доцільно зауважити, що саме соціальна адаптованість є первинним елементом зростання, а первинний контакт з образами референтної групи відбувається саме через медіапродукцію та доступні художні твори (Lee et al., 2022). Отже, становлення культурної ідентичності на ранніх етапах дорослішання може бути більш ефективним саме завдяки використанню відповідних інструментів.

На послідовних етапах життєвого шляху питання пластичності лишається досить актуальним з огляду на досвід застосування відповідних методик у клінічних дослідженнях проєктивних факторів (Toricelli et al., 2021). Проте варто наголосити, що саме мистецтво є одним із провідних засобів досягнення нейропластичних змін у дорослому та похилому віці. Зокрема, це пов’язано із змінами сенсорно-перцептивного рівня, підвищенням чутливості та диференціальних спроможностей, але більш значущим є не безпосередній характер змін, а можливість реалізації безперервного навчання (Alain et al., 2019). Узагальнюючи можемо зазначити, що залученість до мистецтва та переживання відповідного досвіду як у ролі творця, так і в ролі споживача, може сприяти особистісному розвитку з огляду на якісні та кількісні зміни окремих психічних явищ, що супроводжують цей досвід. За умови ефективної інтеграції мистецтва в програми супроводу особистісного становлення, стає можливою фасилітація зазначеного процесу. Отже, **метою статті** визначено висвітлення перспектив впливу мистецтва на розвиток особистості та формування культурної ідентичності, послуговуючись когнітивними моделями естетичного досвіду особистості.

Виклад основного матеріалу. Передусім доцільно охарактеризувати ключові елементи когнітивних моделей естетичного досвіду, що розглядаються. Як зазначають у своїй роботі М. Піловські та ін., кожна модель передбачає три основні компоненти: вхідні дані, тобто стимул, що пропонується особі; механізм обробки даних; психологічні результати взаємодії зі стимулом (Pelowski,

2016). Н. Булло та Р. Рібер (Bullot and Reber, 2013) акцентували на потребі ширшої інтерпретації поняття вхідних даних, оскільки йдеться не лише про сам твір, з яким ознайомлюється чи формує особистість, але також контекст його існування та контекст відповідної діяльності (споглядання та творення), наводячи в цьому розрізі поняття «тіло твору» задля визначення самого продукту безпосередньо, та його відділення від контекстуальної площини. У представленій роботі використані моделі, що розглянуті у дослідженні М. Піловські та ін., та доповнені висновки цих авторів (Pelowski, 2016). Кінцевим результатом контакту визначено розвиток особистості та становлення її культурної ідентичності. Деталізуючи механізм розгортання естетичного досвіду, було отримано необхідні уточнення щодо методів фасилітації цього процесу, як-от: підбір тіла твору, формування відповідного сетингу, спрямування дебрифінгу та перспектив застосування відповідного засобу. Варто зауважити, що аналіз операційного складника моделей необхідний для висвітлення окремих аспектів психічного, зміни яких передбачені відповідним стимулом. Таким чином можна отримати необхідне уявлення щодо аспектів становлення особистості, які передбачають подальше втручання через залучення до мистецтва.

Відповідно до моделі А. Чаттерджі, споглядання художнього твору передбачає три послідовні етапи: несвідоме розпізнавання елементів, їх групування та виокремлення елементів задля подальшого їх дослідження й присвоєння їм емоційного забарвлення, послуговуючись попереднім досвідом (Chatterjee, 2010). На початкових, неявних, етапах відбувається стимуляція сенсорно-перцептивної чутливості особи, що супроводжується поступовим тренуванням сприйняття. Насичення простору зростання відповідними стимулами сприяє загальній чутливості та здібності розрізнення. Групування, натомість, є необхідним послідовним етапом синтезу, а виокремлення регіонів цікавості із цілісних фігур передбачає розв'язання перцептивної головоломки, що сприяє розвитку аналітичних здібностей особи. Водночас відбувається актуалізація інтроспективного прагнення, оскільки добір регіонів передбачає відповідь на внутрішнє запитання: «Що мені цікаво?» На рівні ідентичності ці процеси асоційовані із засвоєнням диференційних ознак групової належності, як приклад, розрізнення великих культурних груп Сходу та Заходу. Проте явне засвоєння патернів відбувається саме на кінцевому етапі, надаючи у такий спосіб певної індивідуалізованої оцінки відповід-

ним маркерам, що за аналогією можна представити через групи «своє» та «чуже». Уявлення про власну належність до культурного простору українців формується не через кінцеве формулювання «я українець» або ж «ми українці», а за принципом розрізнення «ми не вони», що надалі трансформується на етапі свідомої інтерпретації.

На цьому етапі доцільно зазначити, що залученість до творення художнього твору та його споглядання має характерні відмінності на рівні наслідків для розвитку. Як зазначає у своїй роботі М. МакКолл, створення мистецтва є проактивним і генеративним процесом, натомість «споживання» мистецького твору є дією сприйняття та інтерпретації (McCall, 1977). Оскільки конструювання художнього образу передбачає вираження, тобто конвергентності в інтерпретації абстрактного явища чи внутрішнього переживання, можемо говорити про екстернальну орієнтованість цього процесу. Особистість потребує трансформації інтроспективного начала в зовнішній об'єкт, що має конкретні параметри, як-от: форма, колір, темп, тривалість та пантоміміка. Необхідним є етап втілення, тобто перенесення образу в матеріальний вимір, послуговуючись відповідними якостями. У цьому контексті вибір є ключовим складником, а прийняття рішення щодо кінцевого результату сприяє розширенню самостійності особи, що вдається до зазначеної діяльності (Zhou et al., 2024). Важливу роль також відіграє контекст цього художнього вибору. Включеність особистості в культурне поле визначає підбір засобів, проте також важливий зміст, що перенесений на тіло твору, оскільки початкове явище чи переживання формується відповідно до групової соціокультурної парадигми. Таким чином, вираження стосується також відтворення власної належності, утворюючи ідентичність автора.

Натомість споглядання передбачає деконструкцію, а радше – дешифрування якостей твору. Окремі параметри здобувають відображення в психіці споглядача та інтерпретуються відповідно до наявної системи кодів, тож, споглядання має інтернальну спрямованість. Пошук відповідного пояснення для художнього твору передбачає більшою мірою дивергентне та синтетичне мислення, оскільки фіксований об'єкт має здобути нову форму в просторі суб'єктивних переживань особистості. Відповідно, споглядання стосується водночас емоційної, когнітивної та вольової сфери: безпосереднє переживання емоційного естетичного досвіду, обробка та інтерпретація тіла твору та свідоме включення в зазначені процеси. Тип творчої діяльності також має неабияку

вагу в прогнозуванні результатів розвитку особистості та її культурної ідентичності, що може слугувати основою для подальших досліджень у даному напрямі.

Згідно з моделлю М. Піловскі й Ф. Акіби, наріжною характеристикою мистецтва визначено *нетиповість*, що спрямована на порушення повсякденної перцептивної готовності особи, яка взаємодіє з тілом твору (Pelowski, Akiba, 2011). У цьому разі йдеться не про вирішення перцептивної задачі, а, значною мірою, про зсув світоглядної парадигми особи. Розглядаючи зазначену концепцію в межах нашого проблемного поля, варто звернути увагу на позиції учасників взаємодії за межами безпосередньо тіла твору. Автори зазначають, що художній образ слугує методом засвоєння нового онтологічного способу, проте цей новий спосіб заданий художником. На індивідуальному рівні ця новизна гарантує здатність до ототожнення, розвиваючи соціальну адаптованість глядача. Проте на груповому взаємодія із художнім твором значною мірою визначається походженням та культурними орієнтирами автора. За умови спільного культурного поля автора та глядача нова світоглядна позиція стосується інакшості сприйняття розділеної культурної належності «ми українці?». Тобто особа здобуває новий досвід інтерпретації власного досвіду ідентифікації. Натомість естетичний досвід, що стосується творів митців з іншого культурного простору, дає змогу глядачу ознайомитись із якісно новим відображенням себе. Отже, культурна ідентичність може кристалізуватися на засновку визначених відмінностей чи набувати нових якостей, що інтеріорізовано під час цього естетичного досвіду.

Перспективним напрямом слід також визначити інтеграцію технологій штучного інтелекту у творчому процесі (Han, 2011). Ці інструменти гарантують новий глобалістичний погляд на соціокультурну групу глядача. Хоча матеріали, що створені штучним інтелектом, характеризуються певною спрощеністю щодо культурних патернів та унеможливають достатню міру агентності автора, цей ресурс є найбільш доступним. Відповідно його впровадження у супроводі розвитку особистості може набути неабиякого поширення.

Насамкінець, розглянемо модель Капчіка, згідно з якою естетичний досвід може бути диференційований за суб'єктивною та об'єктивною позицією:

– суб'єктивна позиція передбачає реактивність та загальне емоційне оцінювання твору від-

повідно до актуального афекту особистості та її характерологічних схильностей;

– об'єктивна позиція позначає інтелектуальне знеособлене розгортання досвіду, що характеризується мисленневою інтерпретацією на протилежну чуттєвій (Cupchik, 2013).

Хоча модель Г. С. Капчіка дещо суперечить загальним інтегративним теоріям естетичного досвіду, неодмінним аспектом яких є переживання естетичної емоції, її автор розглядає ці процеси як суміжні. Особистість здатна переходити з однієї до іншої, що уможливує повноцінне залучення та контакт із тілом твору та його контекстом. Таким способом автор наділяє глядача здібністю до саморегуляції, що необхідна для ефективного переходу від суб'єктивної до об'єктивної позиції сприйняття. Але водночас митець на етапі створення також може займати обидві позиції, що відображає характерну дивергенцію художніх спрямувань. У цьому контексті культурна ідентичність формується поєднанням відповідного чуттєвого та ментального досвіду, що надає змогу інтегрувати попередні формулювання щодо власного образу в кінцеве твердження «ми українці». Натомість для особистісного становлення ця модель розкриває градацію психоемоційного регулювання, що необхідне для розвитку, як основа інтеграції в чинну суспільну парадигму без втрати індивідуальної основи.

Висновки. Підсумовуючи, можемо зазначити, що залучення до мистецтва варто розглядати як важливий медіатор обох досліджуваних явищ: розвитку особистості та формування культурної ідентичності. Значною мірою відрізняється характер впливу взаємодії з художнім твором залежно від змісту цієї взаємодії. Важливо поєднувати як самостійне створення художнього твору, так і його споглядання, зважаючи на відмінності в наслідках для особистості. Конструювання художнього образу передбачає аналітичний процес втілення внутрішніх явищ, що сприяє підвищенню агентності, розвитку здібностей до розв'язання проблем, прийняття рішень та самовираження. Натомість споглядання відповідного образу – це діяльність, що потребує достатньої міри залучення, здатності до вирішення перцептивної задачі, дивергентності та синтезу. Відповідно, впровадження програм, що поєднують зазначені форми взаємодії з мистецтвом, ймовірно, матимуть найбільш відчутний вплив як на процеси розвитку особистості, так і формування культурної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Music and visual art training modulate brain activity in older adults / С. Alain et al. *Frontiers in neuroscience*. 2019. Vol. 13. Article 182. DOI: <https://doi.org/10.3389/fnins.2019.00182> (дата звернення: 13.03.2024).
2. Bullot N. J., Reber R. The artful mind meets art history: Toward a psycho-historical framework for the science of art appreciation. *Behavioral and brain sciences*. 2013. Vol. 36. No. 2. P. 123–137. DOI: <http://doi.org/10.1017/S0140525X12000489> (дата звернення: 13.03.2024).
3. Cupchik G. C. “I am, therefore I think, act, and express both in life and in art.” *Art and identity: Essays on the aesthetic creation of mind. Consciousness, literature & the arts* / ed. by T. Roald, J. Lang. Amsterdam : Rodolpi, 2013. P. 67–92.
4. Chatterjee A. Neuroaesthetics: a coming of age story. *Journal of cognitive neuroscience*. 2010. Vol. 23. P. 53–62. DOI: <http://doi.org/10.1162/jocn.2010.21457> (дата звернення: 13.03.2024).
5. Çetin Z. The effect of a modular art education programme on the personal-social development of preschool children. *South African journal of childhood education*. 2021. Vol. 11. No. 1. P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.4102/sajce.v11i1.941> (дата звернення: 13.03.2024).
6. Han Z. Combined development of artificial intelligence and art design. *Intelligent computing and signal processing (ICSP)* : proceedings of 6th int. conf. (Xi'an, 09–11 April 2021). Xi'an : IEEE, 2021. P. 1023–1026. DOI: <https://doi.org/10.1109/ICSP51882.2021.9408896> (дата звернення: 13.03.2024).
7. Lee J. K., Junqué de Fortuny E. Influencer-generated reference groups. *Journal of consumer research*. 2022. Vol. 49. No. 1. P. 25–45. DOI: <https://doi.org/10.1093/jcr/ucab056> (дата звернення: 13.03.2024).
8. More than meets the eye: Art engages the social brain / J. E. van Leeuwen et al. *Frontiers in neuroscience*. 2023. Vol. 16. DOI: <https://doi.org/10.3389/fnins.2022.738865> (дата звернення: 13.03.2024).
9. McCall M. M. Art without a market: Creating artistic value in a provincial art world. *Symbolic interaction*. 1977. Vol. 1, No. 1. P. 32–43. DOI: <https://doi.org/10.1525/SI.1977.1.1.32> (дата звернення: 13.03.2024).
10. Creating compassion: Using art for empathy learning with urban youth / L. J. Morizio et al. *Contemporary school psychology*. 2022. Vol. 26. No. 4. P. 435–447. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40688-020-00346-1> (дата звернення: 13.03.2024).
11. Pelowski M., Akiba F. A model of art perception, evaluation and emotion in transformative aesthetic experience. *New ideas psychology*. 2011. Vol. 29. P. 80–97. DOI: <http://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2010.04.001> (дата звернення: 13.03.2024).
12. Visualizing the impact of art: An update and comparison of current psychological models of art experience / Pelowski M. et al. *Frontiers in human neuroscience*. 2016. Vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fnhum.2016.00160> (дата звернення: 13.03.2024).
13. Theodotou E. Supporting personal and social development through child-led art projects in the early years settings. *Early child development and care*. 2019. Vol. 189. No. 11. P. 1889–1900. <https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1418739> (дата звернення: 13.03.2024).
14. Mechanisms of neuroplasticity and brain degeneration: strategies for protection during the aging process / M. Toricelli et al. *Neural regeneration research*. 2021. Vol. 16. No. 1. P. 58–67. DOI: <http://doi.org/10.4103/1673-5374.286952> (дата звернення: 13.03.2024).
15. Zheng Y. Promoting the personal development of children through art education. *Journal of contemporary educational research*. 2023. Vol. 7. No. 4. P. 97–102. DOI: <https://doi.org/10.26689/jcer.v7i4.4857> (дата звернення: 13.03.2024).
16. The psychological construction of early childhood art education / Y. Zhou et al. *International journal of social science and research*. 2024. Vol. 2. No. 1. DOI: <http://doi.org/10.58531/ijssr/2/1/3> (дата звернення: 13.03.2024).

REFERENCES

1. Alain, C., Moussard, A., Singer, J., Lee, Y., Bidelman, G. M., & Moreno, S. (2019). Music and visual art training modulate brain activity in older adults. *Frontiers in Neuroscience*, 13. <https://doi.org/10.3389/fnins.2019.00182>
2. Bullot, N. J., & Reber, R. (2013). The artful mind meets art history: Toward a psycho-historical framework for the science of art appreciation. *Behavioral and Brain Sciences*, 36(2), 123–137. <http://doi.org/10.1017/S0140525X12000489>
3. Cupchik, G. C. (2013). “I am, therefore I think, act, and express both in life and in art.” In T. Roald & J. Lang (Eds.) *Art and identity: Essays on the aesthetic creation of mind. Consciousness, literature & the arts* (pp. 67–92). Amsterdam : Rodolpi.
4. Chatterjee, A. (2010). Neuroaesthetics: A coming of age story. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 23, 53–62. <http://doi.org/10.1162/jocn.2010.21457>
5. Çetin, Z. (2021). The effect of a modular art education programme on the personal-social development of preschool children. *South African Journal of Childhood Education*, 11(1), 1–7. <https://doi.org/10.4102/sajce.v11i1.941>
6. Han, Z. (2021). Combined development of artificial intelligence and art design. In *Intelligent computing and signal processing (ICSP)* (pp. 1023–1026). Xi'an : IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICSP51882.2021.9408896>
7. Lee, J. K., & Junqué de Fortuny, E. (2022). Influencer-generated reference groups. *Journal of Consumer Research*, 49(1), 25–45. <https://doi.org/10.1093/jcr/ucab056>
8. van Leeuwen, J. E., Boomgaard, J., Bzdok, D., Crutch, S. J., & Warren, J. D. (2022). More than meets the eye: Art engages the social brain. *Frontiers in Neuroscience*, 16. <https://doi.org/10.3389/fnins.2022.738865>
9. McCall, M. M. (1977). Art without a market: Creating artistic value in a provincial art world. *Symbolic Interaction*, 1(1), 32–43. <https://doi.org/10.1525/SI.1977.1.1.32>

10. Morizio, L. J., Cook, A. L., Troeger, R., & Whitehouse, A. (2022). Creating compassion: Using art for empathy learning with urban youth. *Contemporary School Psychology, 26*(4), 435–447. <https://doi.org/10.1007/s40688-020-00346-1>
11. Pelowski, M., & Akiba F. (2011). A model of art perception, evaluation and emotion in transformative aesthetic experience. *New Ideas Psychology, 29*, 80–97. <http://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2010.04.001>
12. Pelowski, M., Markey, P. S., Luring, J. O., & Leder, H. (2016). Visualizing the impact of art: An update and comparison of current psychological models of art experience. *Frontiers in Human Neuroscience, 10*. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2016.00160>
13. Theodotou, E. (2019). Supporting personal and social development through child-led art projects in the early years settings. *Early Child Development and Care, 189*(11), 1889–1900. <https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1418739>
14. Toricelli, M., Pereira, A. A. R., Abrao, G. S., Malerba, H. N., Maia, J., Buck, H. S., & Viel, T. A. (2021). Mechanisms of neuroplasticity and brain degeneration: Strategies for protection during the aging process. *Neural Regeneration Research, 16*(1), 58–67. <http://doi.org/10.4103/1673-5374.286952>
15. Zheng, Y. (2023). Promoting the personal development of children through art education. *Journal of Contemporary Educational Research, 7*(4), 97–102. <https://doi.org/10.26689/jcer.v7i4.4857>
16. Zhou, Y., Mao, W., Liang, G., Deng, Chen, S., Cai, X. ... Tang, S. (2024). The psychological construction of early childhood art education. *International Journal of Social Science and Research, 2*(1). <http://doi.org/10.58531/ijssr/2/1/3>